

Maxim Leo

Rode liefde

Een Oost-Duitse familiegeschiedenis

Vertaling
Lilian Caris

Cossee
Amsterdam

I

De winkel

In de familie ben ik het burgermannetje. Dat komt vooral doordat mijn ouders nooit burgerlijk zijn geweest. Toen ik tien was, liep mijn vader met nu eens groen, dan weer blauw geverfd haar rond in een door hemzelf beschilderd leren jack. Hij joelde wanneer hij op straat kleine kinderen of mooie vrouwen zag. Mijn moeder droeg het liefst een Russische vliegeniershelm en een jas die mijn vader met Oost-Indische inkt had besproeid. Ze zagen er allebei uit alsof ze zo van het toneel af waren gelopen en even een uitstapje maakten naar het echte leven. Mijn vrienden vonden mijn ouders geweldig en zagen me voor een geluksvogel aan. Maar ik vond het pijnlijk en wenste niets anders dan dat ze op een dag net zo normaal zouden zijn als de andere ouders die ik kende. Het liefst zoals die van Sven, mijn beste vriend. Svens vader had een kaal hoofd en een buikje, Sven mocht hem papa noemen en in het weekend samen met hem de auto wassen. Mijn vader heette niet papa maar Wolf. Mijn moeder moest ik Anne noemen, hoewel ze eigenlijk Annette heet. Onze auto, een grijze Trabant, werd slechts zelden gewassen, omdat Wolf vond dat het geen zin had om een grijze auto te poetsen. Hij had geel-zwarte cirkels op de spatborden geschilderd, zodat we al van verre zichtbaar waren. Sommige mensen dachten dat het een blindenauto was.

Svens ouders hadden kleurentelevisie, een bankstel en een

II

kastenwand. Bij ons in de woonkamer stonden alleen boekenkasten en een zithoek die Wolf uit onderdelen van barok slaapkamermeubilair in elkaar had gezet. Dat zat nogal hard, omdat Wolf vond dat het niet gezellig hoefde te zijn als je elkaar iets te zeggen had. Ooit heb ik een plattegrond van ons huis getekend zoals ik het graag zou hebben gehad. Een huis met een bankstel, kleurentelevisie en kastenwand. Wolf lachte me uit toen hij het zag, want het gezin van de politieman die vroeger in ons huis had gewoond, had dezelfde inrichting gehad als op mijn plattegrond. Hij legde uit dat het dom en soms zelfs gevaarlijk was om altijd te doen wat iedereen deed, omdat je dan niet zelf hoefde te leven. Ik weet niet of ik toen begreep wat hij daarmee bedoelde.

In elk geval had ik van begin af aan geen andere keus dan een verstandig, net mens te worden. Op mijn veertiende streek ik mijn overhemden, op mijn zeventiende droeg ik een colbertje en deed ik mijn best Hoogduits te spreken. Dat was de enige manier om tegen mijn ouders in opstand te komen. Het komt door hen dat ik een brave, goedgeklede revolutionair ben geworden. Op mijn vierentwintigste had ik mijn eerste baan, op mijn achtentwintigste was ik getrouwd, toen ik dertig was kwam het eerste kind. Op mijn tweeëndertigste het koophuis. Ik moest als man vroeg volwassen worden.

Wanneer ik op mijn balkon sta en over de balustrade leun, kan ik de winkel zien waarin ik ben geboren. Die winkel is maar twee huizen verder, rechts beneden op de hoek. Je zou kunnen zeggen dat ik me niet bepaald ver heb verplaatst in mijn leven. Dertig meter in achtendertig jaar. Ik heb geen herinnering aan de winkel, we zijn verhuisd toen ik een jaar oud was. Wolf zegt dat ze mij als baby vaak in de kinderwagen op straat zetten omdat de lucht in de winkel zo vochtig was. De winkel was Wolfs eerste eigen huis. Lippehner Strasse 26, Berlijn-Prenzlauer

Berg. Aan de voorkant had hij zijn atelier, achter bij de tuin waren een donkere Berlijnse kamer en een kleine keuken. De winter van 1969, waarin Wolf en Anne elkaar leerden kennen, moet nogal streng zijn geweest. Op straat lag de sneeuw een meter hoog en in de tandenpoetsbeker zat 's ochtends ijs. Toen Anne voor de eerste keer op bezoek kwam, had Wolf de kachel in de slaapkamer opgestookt en op de beddensprei een mokka-boontje gelegd, net als in een hotel. Omdat de rest van de woning koud was, zijn ze vrij snel in bed beland. Twee maanden later bleek Anne zwanger. Ze zegt altijd dat ik een ongelukje was. En zoals zij het zegt, klinkt het meer als Tsjernobyl dan als een welkome gebeurtenis. Ze hadden misschien nog wat tijd met z'n tweeën moeten hebben.

Tegenwoordig is in de winkel een ingenieursbureau gevestigd. Altijd wanneer ik erlangs loop, zit er een grijscharige man on-

Anne, Wolf en Maxim in Basdorf, zomer 1971

beweeglijk aan zijn schrijftafel. Je ziet alleen zijn hoofd en zijn voeten, omdat er midden in de grote winkelruit een brede baan melkglas zit. Soms denk ik dat de man nep is. Een ingenieur zonder lichaam. Misschien heb ik daarom nooit durven vragen of ik de winkel eens vanbinnen mocht zien.

In het huis ernaast zat vroeger een slagerij. De slagersvrouw stopte mijn vader pakjes met kaantjes toe, omdat ze wist dat hij daar geen geld voor had. Een adellijke jurist uit Zuid-Duitsland, die het huis een paar jaar geleden heeft gekocht, speelt nu soms saxofoon in de lege ruimte, waarin nog de tegels uit die tijd zitten.

Schuin ertegenover zat een zeepwinkel, waarvan de cheffin nauwkeurig bijhield welke vrouwen er bij Wolf in en uit liepen en die hem bij tijd en wijle ter verantwoording riep. Nu zit er een designbureau, dat gerund wordt door een Amerikaanse met een asymmetrisch kapsel met pony die naar luide operamuziek luistert.

Op de foto's die Wolf destijds van de straat heeft gemaakt zie je grauwe, kapotte huismuren en stoepranden zonder geparkeerde auto's. Voor de winkel staat Wolfs scooter. Het geheel wekt de indruk van leegte, verlatenheid. Tegenwoordig is de straat een droom in pasteltinten. De gepleisterde gevels glanzen van het bladgoud, en een vrije parkeerplaats is lastig te vinden. In de huizen wonen stellen van eind dertig die zich eerder eind twintig voelen. Het zijn mannen met dure zonnebrillen en vrouwen die boven hun korte rokjes trainingsjacks dragen. Ze duwen kinderwagens met sportbanden voor zich uit, kopen hun vlees bij de biologische slager en stralen een ietwat vermoeiend gevoel van totale ontspanning uit. Hier woon ik, en eerlijk gezegd pas ik er tamelijk goed.

Dat vindt Wolf ook, die soms om me moet lachen omdat ik zoveel nodig heb om gelukkig te zijn. Omdat ik nu bij de ande-

ren hoor. Bij de West-Duitsers. Hij is verbaasd over wat er van zijn zoon en van zijn straat geworden is.

Ikzelf ben ook verbaasd. Ik weet niet hoe het allemaal zo gekomen is, hoe de Oost-Duitsers uit mij zijn verdwenen. Hoe ik West-Duitsers ben geworden. Het moet een sluipend proces zijn geweest, net als bij uiterst besmettelijke tropische ziekten die zich jarenlang onopgemerkt in het lichaam uitbreiden en op een gegeven moment de macht overnemen. De nieuwe tijd heeft mijn straat veranderd, en mij ook. Ik hoefde me niet te verplaatsen, het Westen kwam naar mij toe. Het heeft mij thuis overvallen, in mijn vertrouwde omgeving. Het heeft het me makkelijk gemaakt om een nieuw leven te beginnen. Ik heb een Franse vrouw en twee kinderen die niet eens weten dat er ooit een muur in Berlijn heeft gestaan. Ik heb een goedbetaalde baan bij een krant, en mijn belangrijkste zorg betreft de vraag of we in de keuken nu een plankenvloer of plavuizen moeten nemen. Ik hoef me geen air meer aan te meten, hoef me nergens aan te committeren, en hoef geen standpunt te hebben. Politiek kan een gespreksonderwerp zijn wanneer je verder niets anders te binnen schiet. Niet de maatschappij, maar ikzelf ben het onderwerp van mijn leven. Mijn geluk, mijn baan, mijn plannen, mijn dromen.

Dat klinkt zo normaal, en misschien is het dat ook wel. Toch heb ik soms een slecht geweten en voel ik me een overloper. Iemand die zijn verleden heeft verraden. Alsof ik mijn eerste leven nog iets verschuldigd ben, alsof het verboden is de dingen van vroeger te laten rusten. Dat leven in de DDR komt me nu onwerkelijk en eigenaardig voor. Het is alsof ik verslag uitbreng van een langvervlogen tijd die met mij nog nauwelijks iets van doen heeft. Ik lijk wel een van die oude mannen die in de roze televisiestudio van Guido Knopp over de slag om Stalingrad zitten te vertellen. Ik ben een tijdgetuige geworden, iemand die

vroeger iets heeft meegemaakt. Net als mijn grootvader, net als al die anderen die in hun jeugd iemand anders waren.

Maar in werkelijkheid is het Oosten niet ver weg. Het zit aan me vastgekleefd, het vergezelt me. Het is als een grote familie, die je niet kunt afschudden, waarnaar men je vraagt, die steeds van zich laat horen. Ook in mijn kleine familie is het Oosten altijd aanwezig. Ik merk het als ik bij Wolf langsga, die nu een paar straten verder op de zolderkamer woont die ooit zijn atelier was. Hij is daar vijf jaar geleden gaan wonen nadat hij van Anne was gescheiden omdat het idee van een burgerlijke relatie hem begon te benauwen. Behalve zijn werkhoek zijn er een bed, een ronde eettafel, twee stoelen, een zelfgebouwde douche en een wc, die met een gordijn is afgescheiden. Wolf zegt dat dat voor hem genoeg is. Hij is tegen elke vorm van luxe, consumptiegedrag, afhankelijkheid van geld en status. Hij wil bescheiden leven en vrij zijn, net zoals vroeger, helemaal in het begin in zijn winkeltje. Meer dan dat zou ook moeilijk kunnen, omdat hij sinds de val van de Muur niet erg veel verdiend heeft en maar een pensioentje van zeshonderd euro krijgt. Op financieel gebied, zegt Wolf, ging het er in de DDR veel redelijker aan toe dan tegenwoordig, omdat dingen als wonen en eten zo goed als gratis waren en alleen luxe echt geld kostte. Telkens opnieuw hebben we er bij hem op aangedrongen een oudedagsvoorziening te treffen. Maar Wolf weigerde zich met de toekomst bezig te houden. 'Hopelijk ben ik op mijn zestigste dood, ik heb geen zin om in een bejaardentehuis weg te teren,' heeft hij tegen ons gezegd. Nu is hij zesenzestig en het gaat fantastisch met hem.

Ik heb er moeite mee Wolf op zijn zolderkamer te zien, daarom nodig ik hem meestal bij ons thuis uit. Vergeleken met zijn soberheid lijkt onze welstand enorm overdreven. Ik heb voortdurend het gevoel dat ik mezelf moet rechtvaardigen. Waarschijnlijk heb ik er meer moeite mee dan hij, want Wolf is wer-

kelijk met weinig tevreden. Hij heeft nu een vrij jonge vriendin en alle tijd van de wereld. Hij zegt dat hij het lange tijd niet zo goed heeft gehad.

Wolf had ook in de DDR veel tijd, die indruk had ik tenminste. Hij verdiende heel goed en kon het zich veroorloven maar een paar maanden per jaar te werken voor het geld. De rest van de tijd maakte hij kunst. En hield hij vakantie. We hadden een huisje met een grote tuin in Basdorf, in Noord-Berlijn. Daar brachten we zomervakanties van twee maanden door, en meestal ook een maand wintervakantie. Mijn broertje Moritz, Wolf en Anne en ik. We maakten tochten met de fiets, met kano's of op ski's. Mijn hele jeugd komt me nu voor als een eindeloze vakantie. Wolf kon goed voetballen, boomklimmen, holen maken en ver duiken. Ik wilde dus toch wel een beetje net zo worden als hij. Zo vrij en sterk.

Anne is veel rustiger en verstandiger dan Wolf. Ze vindt zichzelf ook niet zo belangrijk, wat waarschijnlijk een vereiste is om met een man samen te kunnen leven die zichzelf als het middelpunt van de wereld beschouwt. Als ik aan mijn kindertijd terugdenk, zie ik een vrouw voor me die met een boek en een glas thee in een hoekje zit en zo'n diepe rust en tevredenheid uitstraalt dat er iets behoorlijk belangrijks voor nodig is om haar uit haar verzonkenheid te halen. Anne zegt dat ze in het begin niet goed wist wat ze met mij aan moest. Ze was tweeëntwintig toen ik geboren werd, en op de foto's van die tijd ziet ze eruit als een breekbaar prinsesje, dat je het liefst het echte leven zou willen besparen. Er is een foto waarop ze mij op haar arm houdt. Haar knappe, bleke gezicht is enigszins van mij afgewend en haar donkere ogen kijken vol verlangen naar het niets. Pas toen ik leerde lezen begon ze zich echt voor me te interesseren. Ik kreeg de boeken die zij als kind verrukt had gelezen, en het deed haar groot plezier toen ik ze net zo verrukt las als zij.

Anne en Maxim, 1970

Als ze Wolf leert kennen, is Anne onder de indruk van zijn ruige, rebelse karakter. Hij is zo anders dan de mannen die ze tot dusver is tegengekomen. Hij is brutaal, hij is kunstenaar, hij overtreedt de regels, waar zij zich altijd aan houdt. En hij is een knappe man met vrolijke ogen en een sik die hem iets stoutmoedigs geeft. Wanneer ze voor het eerst samen uitgaan, lopen ze door het besneeuwde park dat aan het eind van mijn straat begint. De paden zijn glad en Anne heeft zoals altijd de verkeerde schoenen aan. Wolf pakt haar bij de hand en leidt haar door het park, en op een of andere manier is het duidelijk dat zij een beschermer heeft gevonden. Een die haar niet meer zal loslaten.

Ze praten over politiek, over het land waarin ze wonen. Wolf zegt hoe vreselijk hij de DDR vindt, hoe onprettig hij zich voelt, hoe hij eronder lijdt dat hij door oude mannen bevoogd wordt. Anne zegt dat ze bij de partij zit. Dan blijft Wolf staan, laat haar hand los en zwijgt. 'Het kon niet allemaal meteen goed zijn,' zegt hij later. Het is het begin van een lange liefde en een lange strijd. Dat is bij mijn ouders altijd samengegaan.

Anne vertelt over haar vader Gerhard, de communist die in Frankrijk tegen de nazi's heeft gevochten. Ze schetst het beeld van een liefdevolle held die van zijn partij en van zijn dochter houdt. Wolf vertelt over zijn vader Werner, de kleine nazi die een kleine stalinist is geworden. Een man van wie hij niet veel weet, met wie hij gebroken heeft. Wolf zegt dat hij destijds wenste dat hij een nieuwe vader zou vinden. De liefdevolle held over wie Anne vertelt, vindt hij sympathiek.

Voordat Wolf voor de eerste keer bij Annes ouders wordt uitgenodigd, informeren zij bij Anne of hij ook bij de partij zit. Als Anne zegt van niet, wordt het gezicht van haar vader somber en haar moeder raadt haar aan niet elke verliefdheid meteen al te serieus te nemen. Wolf beweert nu dat alles eigenlijk al bepaald was nog voor hij haar ouders ook maar gezien had. Anne zegt dat dat overdreven is.

In elk geval is er haar verjaardag, en is er een etentje bij haar ouders in Berlijn-Friedrichshagen. Anne had de nacht ervoor nauwelijks geslapen, omdat ze met andere studenten voor een socialistische hulpactie bij de staatsspoorwegen was opgeroepen. Het ging om het sneeuwvrij maken van bevroren wissels. Maar eigenlijk hadden ze er een beetje bij staan kijken, omdat er niet genoeg scheppen waren. Anne vindt het idioot dat zij als studente aan zulke acties mee moet doen. Gerhard reageert geïrriteerd. Hij zegt: 'Iedereen moet helpen wanneer er in het socialisme iets aan de hand is.' Zijn stem klinkt ongewoon scherp. Anne begrijpt niet waarom hij zo reageert. Ze verdedigt zich, het ene woord lokt het andere uit. Wolf ziet het zwijgend aan en vraagt zich af of dit echt de man is over wie Anne zoveel goeds heeft verteld. Op een gegeven moment wendt Gerhard zich tot Anne en zegt: 'Als puntje bij paaltje komt, sta jij aan de andere kant van de barricade.'

Die zin heb ik later nog vaak gehoord, meestal uit de mond

van Wolf, die hem telkens weer als bewijs citeerde dat het door Gerhard kwam dat de familie nooit een hecht geheel werd. Toen we op school de Franse Revolutie behandelden, stond er in mijn geschiedenisboek een afbeelding van een barricade in de straten van Parijs. Ik stelde me mijn ouders aan de ene kant en mijn grootouders aan de andere voor. Ik wist niet aan welke kant ik hoorde. Ik wilde eigenlijk alleen maar dat ze het allemaal konden accepteren dat we een echte familie waren. Zonder barricade.

Anne pakt haar kleren in, neemt een dik dekbed mee en trekt bij Wolf in zijn winkelwoning in. Haar moeder probeert Anne nog een tijdje haar nieuwe liefde uit het hoofd te praten. Ze zegt dat Wolf een frivole kunstenaar is op wie je je niet kunt verlaten. Bovendien is hij niet slim genoeg voor haar. Pas wanneer haar ouders horen dat ze zwanger is, geven ze het op. De huwelijksvoltrekking vindt plaats bij de burgerlijke stand van Prenzlauer Berg. Op de trouwfoto draagt Anne een korte bloemetjesjurk, waaronder haar buik al lichtelijk welft. Ze heeft haar haar opgestoken en ziet er meisjesachtig uit. Wolf draagt een donker kostuum en grijnst in de camera. Naast hem staat Gerhard met een ernstige blik.

Het huwelijk wordt gevierd in het zomerhuis van Annes ouders. Een Franse vriend van de familie grilt gemarineerd vlees, er zijn geroosterde slakken, olijven, er is stokbrood en rode bordeaux. De gasten spreken Frans en Engels, ze dragen dure kleding en maken grappen over de DDR. Wolf is onder de indruk van dit gezelschap. Hij heeft nog nooit een barbecue meegemaakt. Hij weet niet dat je slakken kunt eten. Hij ziet ook voor het eerst een pepermolen, hij haalt de korrels eruit en weet vervolgens niet wat hij ermee aan moet. De anderen lachen, hij wordt rood. Anne stelt de vrienden van haar ouders aan hem voor, schrijvers en journalisten, die ten tijde van de nazi's in bal-

lingschap leefden in Frankrijk, Amerika, Mexico of Shanghai. Wolf hoort hun verhalen, die over strijd, vluchten en leed gaan. Hij heeft nooit eerder zulke mensen ontmoet. Helden, overlevenden uit de grote, wijde wereld die in de kleine D D R hun nieuwe thuis hebben gevonden. Omdat ze hier niet meer vervolgd worden, omdat ze hier veilig zijn. Hun verhalen zijn zo anders dan die van zijn familie. Alles is zo vreemd. Wolf vraagt zich af of hij hier ooit bij zal horen, bij deze familie, deze vrouw, met wie hij zojuist is getrouwd. Gerhard brengt een toast uit zonder hem aan te kijken. Ze drinken op huwelijksgeluk en een lang leven.